

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

2026

№10

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and practical electronic journal

Indexlanadigan bazalar: Google Scholar Crossref OpenAIRE CYBERLENIKA

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON JURNAL

10-jild
10-son
Oktyabr, 2026

ИННОВАЦИОННАЯ
ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY
Electronic scientific and
practical journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

globalsciencehub.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Tahririyat Kengashi raisi o‘rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas’ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Texnik muharrir:

S.J.Qulmurotov

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko‘chasi 225-uy Tel.:

+998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

innoeconomic@kstu.uz

“Innovatsion iqtisodiyot” ilmiy - amaliy elektron jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko‘rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Ovchinnikov Viktor Nikolayevich - i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal Universitet, Rossiya)

Solodovnikov Sergiy Yurevich - i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)

Sidorov Viktor Aleksandrovich - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Shevchenko Igor Viktorovich - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

Kusainov Xalel Xaymullievich - i.f.d., professor, akademik (Qozog‘iston Respublikasi Milliy fanlar akademiyasi)

Samandarzoda Iskandar Hakim - Iqtisodiyot fanlari doktori (Sh.Shotemur nomidagi Tojikiston agrar universiteti)

Gibadullin Artur Arturovich - i.f.n. dotsent (Milliy tadqiqot universiteti, Moskva energetika instituti, Rossiya)

Sergey Aleksandrovich Voynash - ilmiy xodim (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)

Valentina Nikolayevna Pulyayeva - iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi hukumati qoshidagi Moliya universiteti)

Dmitriy Evgenievich Morkovkin, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Moliya universiteti, Rossiya Federatsiyasi hukumati)

Sadriddinov Manuchehr Islomiddinovich - i.f.d., professor, (Tojikiston Respublikasi Milliy fanlar Akademiyasi)

Perskaya Viktoriya Vadimovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Molchanov Igor Nikolayevich - i.f.d., professor, (Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti)

Basova Mariya Mixaylovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Aleksandr Leonidovich Chupin, iqtisod fanlari nomzodi (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)

Nezamaykin Valeriy Nikolayevich - i.f.d., professor, (Rossiya davlat gumanitar universiteti)

Nikonorova Alla Vladimirovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Dmitriyeva Olga Aleksandrovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Shvets Yuriy Yuryevich - i.f.n., dotsent, (Rossiya Fanlar akademiyasining Nazorat fanlari instituti)

Kolosova Yelena Valeryevna - i.f.n., dotsent, (Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti)

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich - i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna - i.f.n., professor

Jumayeva Gulrux Jo‘raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Yakubova Shamshinur Shuxratovna - i.f.d., (DSc) dotsent

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Ubaydullayev G‘ayrat Zuvaytovich - i.f.n., dotsent

Xo‘jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.d., (DSc), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich - i.f.f.d. (PhD), dotsent

Muxammadiyeva Yulduz Yusupovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Xo‘janova Gulshoda Otamurodovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Tursunova Aziza Xoshimovna - i.f.f.d. (PhD)

Xolliyev Sherali Baxtiyorovich - i.f.f.d. (PhD)

Panjiyev Samijon Aliqulovich - PhD, dotsent

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

ISSN: 3030-315X

globalsciencehub.uz

Учредитель:

Каршинский государственный технический университет

Председатель редакционного совета:

Р.Х.Эргашев, доктор экономических наук, профессор

Заместитель председателя редакционного совета:

С.Н.Хамраева, доктор экономических наук, профессор

Ответственный редактор:

Н.А.Очилова, PhD, доцент

Технический редактор:

С.Ж.Кулмуротов

Журнал издается один раз в месяц в электронной форме и публикуется через официальный сайт журнала.

Адрес редакции:

180100, г. Карши, ул. Мустакиллик, дом 225

Тел: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Факс: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@kstu.uz

Научно-практический электронный журнал «Инновационная экономика» включён в перечень национальных научных изданий на основании решения Президиума Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 5 апреля 2025 года № 369.

В журнале публикуются статьи по следующим рубрикам:

1. Теория и методология
2. Цифровая экономика
3. Экономика регионов и отраслей
4. Малый бизнес и частное предпринимательство
5. Экономика человеческого капитала
6. Менеджмент и маркетинг
7. Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит
8. Финансы, кредит и инвестиции
9. Эконометрика и статистика
10. Сфера услуг и туризм

Редакционная коллегия:

Международные члены Совета редколлегии:

Овчинников Виктор Николаевич - д.э.н., профессор, академик (Южный федеральный университет, Россия)

Солодовников Сергей Юрьевич - д.э.н., профессор (Белорусский национальный технический университет)

Виктор Александрович Сидоров - д.э.н., профессор, (Кубанский государственный университет)

Шевченко Игорь Викторович - д.э.н., профессор (Кубанский государственный университет)

Кусаинов Халел Хаймуллович - д.э.н., профессор, академик (НААН Республика Казахстан)

Самандарзода Искандар Хаким - д.э.н., профессор (Таджикистанский аграрный университет им. Ш. Шотемура)

Гибатуллин Артур Артурович - к.э.н., доцент (Национальный исследовательский университет «Московский энергетический институт»)

Войнаш Сергей Александрович - научный сотрудник (Российского университета дружбы народов имени П.Лумумби)

Пуляева Валентина Николаевна - к.э.н., доцент (Финансовый университет при Правительстве РФ)

Морковкин Дмитрий Евгеньевич - к.э.н., доцент (Финансовый университет Правительство РФ)

Садриддинов Манучехр Исламиддинович - д.э.н., профессор (Национальная академия наук Республики Таджикистан)

Перская Виктория Вадимовна - д.э.н., профессор (Финансовый университет при Правительстве РФ)

Молчанов Игорь Николаевич - д.э.н., профессор (Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова)

Басова Мария Михайловна - д.э.н., профессор (Финансового университета Российской Федерации)

Чупин Александр Леонидович - к.э.н. (Российского университета дружбы народов имени П. Лумумби)

Незаймакин Валерий Николаевич - д.э.н., профессор (РГТУ)

Никонорова Алла Владимировна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)

Дмитриева Ольга Александровна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)

Швец Юрий Юрьевич - к.э.н., доцент (Институт проблем управления РАН)

Колосова Елена Валерьевна - к.э.н., доцент (Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова)

Члены Совета редколлегии:

Гулямов Саидхорр Саидхмедович - д.э.н., профессор, академик

Пардаев Мамаюнус Каршибоевич - д.э.н., профессор

Навруз-зода Бахтиёр Негматович - д.э.н., профессор

Хатамов Очилди Курбанович - д.э.н., профессор

Файзиева Ширин Шодмоновна - к.э.н., профессор

Жумаева Гулрух Журакуловна - к.э.н., профессор

Эгамбердиева Салима Раимовна - к.э.н., доцент

Еркаева Гулбахор Панжиевна - к.э.н., профессор

Якубова Шамина Шухратовна - д.э.н., (DSc), доцент

Амиркулов Шухрат Олимович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Самиева Гулноза Тохировна - д.ф.э.наук., (PhD), доцент

Алигулов Азамат Туйгунович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Аминов Фазлитдин Бахадирович - к.э.н., доцент

Хужакулова Нигора Рустамовна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Туробов Шерзод Алишерович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Алимова Муниса Юльчиевна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Эрашьева Насиба Рахматуллаевна - д.э.н., (DSc), доцент

Бобоккулов Санжар Бахромкулович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Джалилов Рахмонкул Хамидович - д.ф.э., (PhD), доцент

Номазов Бахром Бобомуродович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Алимханова Нигора Алимхановна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Джанузакوف Мирзабек Кулмаматович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Мухаммадиева Юлдуз Юсуповна - д.ф.э.н., (PhD)

Турсунова Азиза Хошимовна - д.ф.э.н., (PhD)

Холлиев Шерали Бахтиёрович - д.ф.э.н., (PhD)

Панджиев Самиджон Аликулич - PhD, доцент

BUDJET MABLAG‘LARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING TASHKILIY- IQTISODIY MEKANIZMLARI

Daminov Asomiddin Xudoyberdi o‘g‘li

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ

Даминов Асомиддин Худойберди угли

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF BUDGET FUNDS UTILIZATION

Daminov Asomiddin Xudoyberdi ugli

Annotatsiya: Mazkur maqolada budget mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirishning nazariy, tashkiliy va iqtisodiy jihatlari tadqiq etilgan. Budget xarajatlarini faqat ajratilgan mablag‘larning o‘zlashtirilish darajasi orqali baholash yetarli emasligi, mablag‘larning tejamkorligi, maqsadlilik, natijadorligi, xizmatlar sifati va belgilangan ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlarga erishish darajasini birgalikda baholash zarurligi asoslangan. Xalqaro davlat moliyaviy boshqaruvi yondashuvlari va O‘zbekiston Respublikasining budget qonunchiligi asosida budget mablag‘larini natijaga yo‘naltirish, samaradorlik indikatorlarini takomillashtirish, monitoringni kuchaytirish hamda baholash natijalarini keyingi budget qarorlariga qayta bog‘lash bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: budget mablag‘lari, budget xarajatlari, samaradorlik, natijadorlik, tejamkorlik, natijaga yo‘naltirilgan budgetlashtirish, budget ijrosi, davlat xarajatlari, monitoring, moliyaviy boshqaruv.

Аннотация: В статье исследованы теоретические, организационные и экономические аспекты повышения эффективности использования бюджетных средств. Обосновано, что оценка бюджетных расходов только по уровню освоения выделенных средств является недостаточной; необходимо одновременно учитывать экономность, целевое использование, результативность, качество услуг и степень достижения установленных социально-экономических показателей. На основе международных подходов к государственному финансовому управлению и бюджетного законодательства Республики Узбекистан разработаны предложения по ориентации бюджетного распределения на результаты, совершенствованию показателей эффективности, усилению мониторинга и обратной связи при принятии последующих бюджетных решений.

Ключевые слова: бюджетные средства, бюджетные расходы, эффективность, результативность, экономность, бюджетирование, ориентированное на результат, исполнение бюджета, государственные расходы, мониторинг, финансовое управление.

Abstract: This article examines the theoretical, organizational and economic aspects of improving the efficiency of budgetary fund utilization. It substantiates that assessing budget expenditure solely by the level of utilization of allocated funds is insufficient; economy, targeted use, effectiveness, service quality and the degree of achievement of established socio-economic indicators should be considered jointly. Based on international approaches to public financial management and the budget legislation of the Republic of Uzbekistan, proposals are developed to make budget allocation more results-oriented, improve performance indicators, strengthen monitoring, and establish feedback from evaluation results to subsequent budget decisions.

Keywords: budgetary funds, budget expenditure, efficiency, effectiveness, economy, performance-based budgeting, budget execution, public expenditure, monitoring, financial management.

KIRISH

Davlat budjeti mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ustuvorliklarini moliyaviy jihatdan ta‘minlaydigan asosiy vositalardan biridir. Budget mablag‘larining cheklanganligi sharoitida ularni qanday

hajmda, qaysi yo‘nalishlarga va qanday natijalar evaziga yo‘naltirish masalasi davlat moliyaviy boshqaruvining muhim vazifalaridan hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining Budget kodeksida budget tizimini shakllantirish, budjetlarni tuzish va ijro etish, shuningdek

budget mablag'laridan foydalanish bilan bog'liq munosabatlarning huquqiy asoslari belgilangan [1]. Shu sababli budget xarajatlarini boshqarishda faqat moliyalashtirish hajmini emas, balki ushbu mablag'lar hisobidan erishilgan natijalarni ham baholash zarur.

Budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish masalasi, ayniqsa, xarajatlarning o'sishi bilan bir qatorda davlat xizmatlariga bo'lgan talab ham ortib borayotgan sharoitda dolzarbdir. Bunda davlat moliyaviy boshqaruvi oldida ikki tomonlama vazifa paydo bo'ladi: bir tomondan, budget intizomini saqlash, ikkinchi tomondan esa mavjud resurslar hisobidan maksimal natijaga erishish. Mazkur ikki vazifani uyg'unlashtirish xarajatlarni rejalashtirish, taqsimlash, ijro etish va baholash jarayonlarining o'zaro bog'liqligini kuchaytirishni talab qiladi.

Amaliyotda budget mablag'larining yuqori darajada o'zlashtirilishi ko'pincha ijobiy ko'rsatkich sifatida qoraladi. Biroq mablag'larning to'liq sarflanishi avtomatik ravishda yuqori samaradorlikni anglatmaydi. Agar ajratilgan mablag'lar belgilangan natijaga erishmasdan sarflansa yoki xarajatlari rejalashtirilganidan ortiq bo'lsa, budget mablag'laridan foydalanishning haqiqiy samaradorligi pasayadi. Shu nuqtayi nazardan, budget xarajatlarini baholashda "qancha mablag' sarflandi?" savoli bilan bir qatorda "ushbu mablag' evaziga qanday natijaga erishildi?" degan savolga ham javob berish muhim.

OECD budget boshqaruvi bo'yicha tavsiyalarida budgetlarni o'rta muddatli strategik ustuvorliklar bilan uyg'unlashtirish, xarajatlari bo'yicha qarorlarni natijadorlik to'g'risidagi axborot bilan ta'minlash, budget ijrosini monitoring qilish va resurslarni uzoq muddatli ustuvorliklar bilan moslashtirish zarurligi qayd etiladi [2]. Jahon bankining davlat xarajatlarini boshqarish bo'yicha yondashuvlari ham fiskal intizom, strategik resurs taqsimoti va operatsion samaradorlikni birgalikda ta'minlashga e'tibor qaratadi [3].

Shu bois mazkur tadqiqotning maqsadi budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini baholashning asosiy mezonlarini tizimlashtirish va ularni boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda samaradorlikning moliyaviy ko'rsatkichlari bilan bir qatorda natijaviy va sifat ko'rsatkichlarini uyg'unlashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Budget mablag'laridan foydalanish samaradorligi davlat moliyaviy boshqaruvi nazariyasida resurslarni taqsimlash, xarajatlarni nazorat qilish va davlat xizmatlari natijadorligini baholash bilan uzviy bog'liq. OECD natijaga yo'naltirilgan budgetlashtirishni budget qarorlarini natijadorlik haqidagi ma'lumotlar bilan bog'lashga xizmat qiluvchi boshqaruv yondashuvi sifatida ko'rib chiqadi [2]. Bunday yondashuv budget tashkilotlarini faqat mablag'larni o'zlashtirishga emas, balki belgilangan maqsadlarga erishishga yo'naltiradi.

World Bankning Public Expenditure Management Handbook nashrida davlat xarajatlarini boshqarishning muhim vazifalari sifatida fiskal intizom,

strategik ustuvorliklarga muvofiq resurslarni taqsimlash va operatsion samaradorlikni ta'minlash ko'rsatiladi [3]. Mazkur uchlik budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini kompleks baholash uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ya'ni, budget tizimida biror yo'nalish bo'yicha mablag'ning yetarli hajmda ajratilishi o'z-o'zidan ijobiy natijani anglatmaydi; mablag'lar belgilangan ustuvorliklarga mos bo'lishi va amaliy natijaga aylanishi kerak.

PEFA 2016 tizimida budget ishonchiligi, davlat moliyasining shaffofligi, siyosatga asoslangan budgetlashtirish, budget ijrosining prognoz qilinuvchanligi va nazorat qilinishi alohida baholash yo'nalishlari sifatida ajratilgan [4]. Bu yondashuv budget samaradorligini faqat yakuniy xarajat natijasi sifatida emas, balki rejalashtirish va ijro jarayonlarining sifati bilan bog'liq ko'rsatkich sifatida qarash imkonini beradi.

IMF Fiscal Transparency Handbook davlat moliyasi bo'yicha axborotning to'liqligi, o'z vaqtida taqdim etilishi va ishonchiligidini fiskal boshqaruv sifatining muhim sharti sifatida ko'rsatadi [5]. Shaffoflik va hisobdorlikning kuchayishi budget mablag'laridan foydalanish to'g'risidagi axborot asosida boshqaruv qarorlarini takomillashtirish imkonini beradi. O'zbekiston Respublikasining "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonunida oqilonalik, tejamkorlik, samaradorlik, ochiqlik, raqobat va xolislik tamoyillari belgilangan [6]. Bu tamoyillar xarajatlarning iqtisodiy asoslanganligi va natijadorligini ta'minlashning huquqiy mezonlarini shakllantiradi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, budget samaradorligi bo'yicha asosiy ilmiy yondashuvlar uch yo'nalishda jamlanadi. Birinchisi, resurslarni to'g'ri ustuvorlashtirish va fiskal intizomni ta'minlash; ikkinchisi, xarajatlarni ijro jarayonida tejamkor va samarali boshqarish; uchinchisi, sarflangan mablag'larni yakuniy natijalar bilan bog'lash. Mazkur tadqiqot ushbu yo'nalishlarni yagona mexanizm doirasida uyg'unlashtirishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini baholash uchun tizimli, funksional, qiyosiy va mantiqiy tahlil yondashuvlaridan foydalanildi. Tizimli yondashuv budget mablag'larini rejalashtirishdan boshlab yakuniy natijani baholashgacha bo'lgan jarayonlarni yagona boshqaruv tizimi sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Funksional yondashuv esa budgetni rejalashtirish, moliyalashtirish, xarid, ijro, monitoring va baholash bosqichlarining har birida samaradorlik qanday shakllanishini aniqlashga xizmat qiladi.

Qiyosiy yondashuv orqali xalqaro davlat moliyaviy boshqaruvi tamoyillari va milliy budget amaliyotining umumiy jihatlarini tahlil qilindi. Mantiqiy tahlil asosida samaradorlikni ta'minlovchi omillar o'rnatilgan sabab-oqibat bog'liqligi ochib berildi. Mazkur yondashuvlar asosida budget samaradorligini baholashda moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda natijaviy, sifat va vaqt ko'rsatkichlarini birlashtirish taklif etildi.

Samaradorlikni baholashda uchta asosiy tushuncha ajratildi: tejamkorlik, samaradorlik va

natijadorlik. Tejamkorlik zarur resurslarni maqbul qiymatda jalb qilishni; samaradorlik mavjud resurslardan foydalanish orqali ko'proq yoki sifatliroq natijaga erishishni; natijadorlik esa belgilangan maqsad va ko'rsatkichlarning amalda bajarilishini ifodalaydi. Shu tariqa, xarajatlar bo'yicha qarorlarning iqtisodiy maqsadga muvofiqligi, resurslardan foydalanish sifati va yakuniy natija birgalikda ko'rib chiqiladi.

Samaradorlikni soddalashtirilgan ko'rinishda $S = N / X$ nisbatida ifodalash mumkin. Bu yerda S — xarajat samaradorligi, N — erishilgan natijaning miqdoriy yoki sifat ko'rsatkichi, X — ushbu natijaga erishish uchun sarflangan budjet mablag'i. Mazkur nisbat barcha davlat xizmatlari uchun yagona universal ko'rsatkich emas. Biroq bir xil maqsad va vazifaga ega bo'lgan dasturlarni taqqoslashda yoki vaqt bo'yicha o'zgarishni kuzatishda qo'shimcha analitik indikator sifatida qo'llanishi mumkin.

Metodologik jihatdan budjet samaradorligini baholashda "kirish resurslari – jarayon – chiqish natijasi – yakuniy ta'sir" zanjiridan foydalanish maqsadga muvofiq. Kirish resurslari ajratilgan mablag' va boshqa resurslarni, jarayon ularning sarflanishini, chiqish natijasi ko'rsatilgan xizmat yoki bajarilgan vazifani, yakuniy ta'sir esa ushbu faoliyatning ijtimoiy-iqtisodiy natijasini ifodalaydi. Bu zanjir budjet xarajatlari bilan yakuniy maqsad o'rtasidagi bog'liqlikni aniqroq ko'rsatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish, avvalo, budjet xarajatlarni resurs va natija o'rtasidagi bog'liqlik asosida tashkil etishni talab qiladi. Mablag'larni taqsimlashda xarajat hajmi, ustuvorlik, kutilayotgan natija, ijro muddati va natijani o'lchash imkoniyati hisobga olinishi lozim. Bunda moliyalashtirish qarori alohida xarajat turidan ko'ra davlat dasturi yoki vazifaning yakuniy natijasi bilan bog'lanadi.

Budjet samaradorligini baholashda mablag'larning o'zlashtirilish darajasi muhim, ammo yetarli bo'lmagan indikator hisoblanadi. Masalan, 100 foiz o'zlashtirish natija ko'rsatkichlari bajarilmagan holatda samaradorlikni anglatmaydi. Shu sababli moliyaviy ijro ko'rsatkichlari bilan bir qatorda xizmatlar hajmi, xizmat sifati, belgilangan maqsadli ko'rsatkichlarning bajarilishi va foydalanuvchilar uchun yaratilgan natijalarni aks ettiruvchi indikatorlar ham qo'llanishi lozim(1-jadval).

Bundan tashqari, budjet samaradorligi vaqt omili bilan ham bog'liq. Bir xil mablag' hisobidan belgilangan natijaga kechikib erishish ayrim hollarda xarajatlarning real qiymatini oshirishi yoki kutilgan ijtimoiy samaraning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli budjet dasturlarini baholashda moliyaviy natija bilan bir qatorda ijro muddatlari va rejalashtirilgan bosqichlarning bajarilishi ham kuzatilishi zarur.

1-jadval

Budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini baholash indikatorlari

Yo'nalish	Indikator	Baholash mazmuni	Kutiladigan natija
Moliyaviy ijro	O'zlashtirish darajasi	Amaldagi xarajatlarning ajratilgan mablag'larga nisbati	Moliyalashtirish intizomi
Tejamkorlik	Xarajatlar tafovuti	Reja va amaldagi xarajatlar o'rtasidagi farq	Ortiqcha xarajatlarni kamaytirish
Natijadorlik	Maqsadli ko'rsatkich bajarilishi	Erishilgan natijaning belgilangan maqsadga nisbati	Dastur maqsadlariga erishish
Xizmat sifati	Sifat va qamrov	Davlat xizmatining sifati va qamrovi	Foydalanuvchi uchun qiymat
Vaqt samaradorligi	Ijro muddati	Rejalashtirilgan va amaldagi muddat farqi	Kechikishlarni kamaytirish
Nazorat	Tavsiyalar bajarilishi	Nazorat natijalari bo'yicha choralar bajarilishi	Hisobdorlikni kuchaytirish

Budjet mablag'larini samarali taqsimlashning birinchi sharti — cheklangan resurslarni yuqori ijtimoiy va iqtisodiy samara beradigan yo'nalishlarga ustuvorlashtirishdir. Bunda xarajatning faqat joriy hajmi emas, balki uning strategik maqsadlarga mosligi, kutilayotgan natija, aholi va iqtisodiyot uchun ahamiyati ham hisobga olinishi kerak. OECD tavsiyalarida budjetlar o'rta muddatli strategik ustuvorliklar bilan uyg'unlashtirilishi zarurligi qayd etiladi [2].

Taqsimlash mezonlarini amaliy jihatdan uch guruhga ajratish mumkin: strategik ahamiyat, natijaviylik va resurs ehtiyoji. Strategik ahamiyat yo'nalishning davlat rivojlanish maqsadlari bilan mosligini; natijaviylik kutilayotgan natijaning ko'lamini;

resurs ehtiyoji esa ushbu natijaga erishish uchun zarur mablag' miqdorini ifodalaydi. Ushbu mezonlarning birgalikdagi qo'llanishi mablag'larni faqat mavjud ehtiyojga qarab emas, balki kutilayotgan qiymatga qarab taqsimlash imkonini beradi(2-jadval).

Budjet so'rovlarini ko'rib chiqishda xarajatlarning avvalgi davrdagi natijalari ham tahlil qilinishi kerak. Agar biror dastur doirasida mablag'lar muntazam o'zlashtirilsa, biroq maqsadli indikatorlar bajarilmasa, mablag'lar hajmini avtomatik ravishda saqlab qolish maqsadga muvofiq emas. Aksincha, yuqori natija bergan va samaradorlik ko'rsatkichlari tasdiqlangan dasturlar uchun resurslarni kengaytirish imkoniyatlari ko'rib chiqilishi mumkin.

Budjet mablag'larini ustuvorlashtirish mezonlari

Mezon	Asosiy savol	Baholash natijasi
Strategik moslik	Yo'nalish ustuvor maqsadlarga mos keladimi?	Ustuvorlik darajasi
Natijaviylik	Qanday aniq natija olinadi?	Kutilayotgan natija
Resurs talabi	Natijaga qancha mablag' zarur?	Xarajat asosiligi
Ijtimoiy ahamiyat	Natija qancha foydalanuvchiga ta'sir qiladi?	Qamrov va ijtimoiy qiymat
Vaqt omili	Natija qachon olinadi?	Ijro samaradorligi
Oldingi natija	Avvalgi davrda qanday natija olingan?	Davom ettirish yoki qayta ko'rib chiqish

Natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirishning asosiy mazmuni budjet mablag'lari va kutilayotgan natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirishdan iborat. Bunda budjet dasturi uchun maqsad, vazifa, kutilayotgan natija, indikator, boshlang'ich qiymat va maqsadli qiymat belgilanadi. Keyingi bosqichda ajratilgan mablag'lar ushbu ko'rsatkichlarning bajarilishi bilan taqqoslanadi.

Natijaga yo'naltirilgan yondashuvning afzalligi shundaki, budjet qarorlarining mazmuni faqat xarajat moddalarini bilan chegaralanmaydi. Bunda davlat dasturining yakuniy maqsadi, unga erishish vositalari va natijani o'lchash mezonlari ham ko'rib chiqiladi. Shu orqali budjet tashkilotlari uchun moliyaviy resursdan tashqari natijadorlik bo'yicha ham javobgarlik shakllanadi.

Indikatorlar sonini asossiz ko'paytirmasdan, eng muhim, o'lchanadigan va ma'lumotlari ishonchli bo'lgan ko'rsatkichlarni tanlash maqsadga muvofiq. Indikatorlar haddan tashqari ko'paytirilsa, monitoring xarajatlari oshadi va boshqaruv qarorlarining diqqat markazi tarqalishi mumkin. Shu sababli har bir dastur uchun cheklangan sonli asosiy va qo'shimcha indikatorlarni belgilash maqsadga muvofiq.

Tadqiqot natijasida budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirishning quyidagi tashkiliy-iqtisodiy ketma-ketligi taklif etiladi: strategik ustuvorliklarni belgilash → budjet dasturlarini shakllantirish → kutilayotgan natijalarni aniqlash → mablag'larni natijalar asosida taqsimlash → ijroni monitoring qilish → natijalarni baholash → keyingi budjet qarorlariga qayta bog'lash.

Mexanizmning muhim jihati — baholash natijalarining keyingi budjet davriga qayta bog'lanishidir. Agar mablag'lar o'z vaqtida o'zlashtirilgan bo'lsa-yu, maqsadli natija bajarilmagan bo'lsa, keyingi davrda xarajatlarni tarkibi, ijro mexanizmi yoki maqsadli indikatorlar qayta ko'rib chiqilishi kerak. Aksincha, kam resurs bilan yuqori natija bergan dasturlarni kengaytirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Mazkur mexanizmni monitoring faqat nazorat maqsadida emas, boshqaruv qarorlarini yangilash vositasi sifatida ishlashi kerak. Rejalashtirilgan va amaldagi ko'rsatkichlar o'rtasidagi tafovutlar muntazam tahlil qilinsa, budjet jarayonining keyingi bosqichiga o'z vaqtida tuzatishlar kiritish mumkin. Shu tariqa, budjet boshqaruvi statik emas, balki natijalar asosida takomillashib boruvchi tizimga aylanadi.

<https://globalsciencehub.uz/index.php/IE/uz>

Ichki nazorat budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini ta'minlashning muhim tarkibiy qismidir. Nazoratning vazifasi faqat hujjatlarning qonuniyligini tekshirish emas, balki xarajatlarning maqsadga muvofiqligi, tejamkorligi, belgilangan natijalarga muvofiqligi va ichki tartiblarga rioya etilishini baholashdan iborat bo'lishi kerak. INTOSAI davlat sektoridagi auditni dalillarga asoslangan, tizimli va xolis baholash jarayoni sifatida ko'radi [7].

Ichki audit natijalaridan budjet rejalashtirishning keyingi bosqichida foydalanish alohida ahamiyatga ega. Masalan, muayyan xarajat turi bo'yicha takroriy kamchiliklar aniqlansa, keyingi davrda ushbu yo'nalish bo'yicha qo'shimcha nazorat, qayta rejalashtirish yoki boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish choralari ko'rilishi mumkin. Bu yondashuv auditni yakuniy tekshiruv vositasidan boshqaruv sifatini oshiruvchi axborot manbaiga aylantiradi.

PEFA yondashuvida ham budjet ijrosining prognoz qilinuvchanligi va nazorat qilinishi, xarajatlarni davlat xaridlari, hisob va hisobot hamda audit masalalari alohida baholash yo'nalishlari sifatida qaraladi [4]. Mazkur yondashuv samaradorlikni ta'minlash uchun moliyaviy nazoratning turli bo'g'inlari o'rtasida uzviy aloqani shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

Budjet jarayonlarining raqamlashtirilishi samaradorlikni baholash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni tezkor yig'ish, qayta ishlash va taqqoslash imkoniyatini kengaytiradi. Budjet rejalari, moliyalashtirish, shartnomalar, to'lovlar va natijaviy indikatorlar yagona axborot muhitida bog'langanda rahbariyat uchun tezkor monitoring imkoniyati shakllanadi. Bu budjet ijrosidagi tafovutlarni o'z vaqtida aniqlash va boshqaruv qarorlarini tuzatishga yordam beradi.

Raqamli monitoringda uchta darajadagi indikatorlarni ajratish maqsadga muvofiq: moliyaviy indikatorlar, jarayon indikatorlari va natijaviy indikatorlar. Moliyaviy indikatorlar mablag'larning o'zlashtirilishini; jarayon indikatorlari xarid, shartnoma va ijro muddatlarini; natijaviy indikatorlar esa yakuniy xizmat yoki ijtimoiy-iqtisodiy natijani ko'rsatadi. Ularning birgalikdagi tahlili budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini kompleks baholashga imkon beradi.

Raqamli monitoringning keyingi bosqichi boshqaruv paneli yoki dashboardlardan foydalanish bilan

bog'liq bo'lishi mumkin. Bunda rahbariyat bir vaqtning o'zida mablag'larning o'zlashtirish darajasi, maqsadli indikatorlarning bajarilishi, muddatlardan og'ishlar va tejamkorlik natijalari to'g'risidagi ma'lumotlarni ko'rishi mumkin. Bunday yondashuv nazoratni hisobot davri tugagach amalga oshirishdan ko'ra, jarayon davomida amalga oshirish imkonini beradi.

Budjet samaradorligini oshirishda baholash natijalarining real boshqaruv qarorlariga ta'siri hal qiluvchi ahamiyatga ega. Agar monitoring faqat hisobot tuzish uchun amalga oshirilsa, undan kutilayotgan boshqaruv samarasi cheklangan bo'ladi. Shu sababli har bir budjet dasturi bo'yicha natijalarni baholash yakunida keyingi davr uchun aniq boshqaruv xulosasi shakllantirilishi kerak.

Bunday xulosa shartli ravishda uch ko'rinishda bo'lishi mumkin: dastur samarali — moliyalashtirishni davom ettirish yoki kengaytirish; dastur qoniqarli — mavjud mexanizmi saqlagan holda ayrim ko'rsatkichlarni yaxshilash; dastur past natijali — xarajat tarkibi va ijro mexanizmini qayta ko'rib chiqish. Ushbu yondashuv budjet mablag'larini tarixiy xarajalar asosida avtomatik rejalashtirishdan natijalar asosida qayta taqsimlashga o'tishni ta'minlaydi.

Samaradorlikning kompleks baholashida ko'rsatkichlarning o'zaro uyg'unligini saqlash zarur. Masalan, o'zlashtirish darajasi yuqori, biroq natijadorlik past bo'lsa, dastur samaradorligi past deb baholanishi mumkin. Aksincha, o'zlashtirish darajasi nisbatan past bo'lsa-da, maqsadli natijalar to'liq bajarilgan bo'lsa, ijro muddatlari va moliyalashtirish jadvalini alohida tahlil qilish talab etiladi. Demak, yakuniy baho birgina indikator emas, ko'rsatkichlar tizimi orqali shakllantirilishi lozim.

Budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun, birinchidan, budjet dasturlarining maqsad va natijalarini aniq o'lchanadigan indikatorlar bilan bog'lash lozim. Ikkinchidan, moliyaviy ijro va natijaviy ijroni o'zaro bog'liq ko'rsatkichlar sifatida monitoring qilish zarur. Uchinchidan, keyingi davr budjetini taqsimlashda avvalgi davr natijalaridan foydalanish mexanizmini kuchaytirish kerak.

To'rtinchidan, davlat xaridlarida tejamkorlik va raqobat natijasini baholashni kuchaytirish maqsadga muvofiq. Qonunchilikda belgilangan oqilonalik, tejamkorlik, samaradorlik, ochiqlik va raqobat tamoyillari xarajatlarning natijadorligi bilan bevosita bog'lanishi kerak [6]. Beshinchidan, ichki audit va monitoring ma'lumotlarini budjet rejalashtirishda foydalaniladigan axborot bazasiga integratsiya qilish zarur.

Oltinchidan, budjet tashkilotlari uchun samaradorlik indikatorlarini tanlash va ulardan foydalanish bo'yicha uslubiy yondashuvlarni bir xillashtirish maqsadga muvofiq. Bu turli tashkilotlar natijalarini taqqoslashni osonlashtiradi va baholash subyektivligini kamaytiradi. Yettinchidan, raqamli monitoring vositalarini bosqichma-bosqich joriy etish orqali ma'lumotlarning o'z vaqtida olinishi, aniqligi va boshqaruvda qo'llanishi kuchaytirilishi lozim.

Sakkizinchidan, budjet samaradorligini oshirishni xodimlarning funksional javobgarligi bilan bog'lash

kerak. Dastur maqsadi, moliyaviy resursi va natijaviy indikator uchun mas'ul bo'lgan bo'linma yoki mansabdor shaxs aniq belgilanganda, natijaga erishish uchun javobgarlik ham kuchayadi. Bu boshqaruvning tashkiliy jihatini moliyaviy natijalar bilan bog'lovchi muhim shart hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini faqat ajratilgan mablag'larning o'zlashtirish darajasi bilan baholash yetarli emasligini ko'rsatdi. Samaradorlikni aniqlashda tejamkorlik, moliyaviy ijro, belgilangan maqsadli ko'rsatkichlarning bajarilishi, xizmat sifati va ijro muddatlari kabi ko'rsatkichlarni birgalikda qo'llash zarur. Bu yondashuv budjet mablag'larining resurs sifatidagi qiymatini yakuniy natija bilan bog'lash imkonini beradi.

Budjet mablag'larini samarali taqsimlashda strategik moslik, kutilayotgan natija, resurs talabi, ijtimoiy ahamiyat va avvalgi davr natijalarini hisobga olish taklif etildi. Natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish esa budjet dasturlarining maqsadlari, o'lchanadigan indikatorlari va moliyaviy resurslarini yagona tizimga birlashtirishga xizmat qiladi.

Budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirishning taklif etilayotgan mexanizmi "ustuvorlikni belgilash – dastur tuzish – natijani aniqlash – moliyalashtirish – monitoring – baholash – qayta aloqa" ketma-ketligiga asoslanadi. Mazkur mexanizm orqali budjet ijrosi natijalari keyingi davrda mablag'larni qayta taqsimlash uchun axborot bazasiga aylantiriladi. Shu tariqa budjet boshqaruvi natijalar asosida doimiy takomillashib boruvchi tizimga ega bo'ladi.

Raqamli monitoring, ichki audit, davlat xaridlarida tejamkorlik va samaradorlikni baholash, shuningdek natijaviy indikatorlarning muntazam qo'llanilishi budjet mablag'laridan foydalanish sifatini oshirishning asosiy yo'nalishlari sifatida belgilandi. Xalqaro tajribada ilgari surilgan fiskal intizom, strategik resurs taqsimoti, shaffoflik va operatsion samaradorlik tamoyillarini milliy budjet amaliyotiga izchil integratsiya qilish bu jarayonning barqarorligini ta'minlaydi [2–5].

Umuman olganda, budjet mablag'laridan foydalanishda "mablag'ni o'zlashtirish"dan "mablag' evaziga natijaga erishish" tamoyiliga o'tish davlat xarajatlari sifatini oshirishning muhim shartidir. Ushbu yondashuv budjet resurslaridan oqilona foydalanish, davlat dasturlari natijadorligini oshirish va jamoatchilik oldidagi hisobdorlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi. O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. O'RQ-360-son, 26.12.2013. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi — LexUZ.
2. OECD. Recommendation of the Council on Budgetary Governance. OECD/LEGAL/0410. Paris: OECD, 2015.
3. World Bank. Public Expenditure Management Handbook. Washington, DC: World Bank, 1998. ISBN 0-8213-4297-5.

4. PEFA Secretariat. PEFA 2016: Framework for Assessing Public Financial Management. Second Edition. Washington, DC, 2016.

5. International Monetary Fund. Fiscal Transparency Handbook 2018. Washington, DC: IMF, 2018. DOI: 10.5089/9781484331859.069.

6. O'zbekiston Respublikasi. "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonun. O'RQ-684-son, 22.04.2021. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi — LexUZ.

7. INTOSAI. ISSAI 100: Fundamental Principles of Public-Sector Auditing. International Organization of Supreme Audit Institutions.

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Daminov Asomiddin Xudoyberdi o'g'li QarDU tadqiqotchisi / Даминов Асомиддин Худойберди угли Исследователь Каршинского государственного университета / Daminov Asomiddin Xudoyberdi ugli Researcher at Karshi State University

E-mail: asomiddindaminov70@gmail.com

INNOVATION
IQTISODIYOT
ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

ISSN: 3030-315X

t.me/kstu_uz

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225

www.kstu.uz
www.ojs.kstu.uz